

ГЕОПОЛИТИКА И БЕЗБЕДНОСТ ДРЖАВЕ

УДК 327.8:355.02

Српска политичка мисао

број 1/2013.

Прегледни
рад

год. 20. vol. 39.

стр. 105-126.

Радослав Гаћиновић

Институт за политичке студије - Београд

СПОЉНИ НЕОРУЖАНИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСНОГ КАПАЦИТЕТА ДРЖАВЕ*

Сажетак

Овај рад је покушај аутора да првенствено класификује, затим и дефинише неоружане спољне облике угрожавања капацитета безбедности државе и укаже на опасност од на изглед безазленог деловања одређених спољних група и организација по интегралну безбедност државе. Аутор овог текста сматра да су неоружани облици угрожавања капацитета безбедности државе првенствено војни притисак, претња, офанзивно пропагандно деловање и агресивни наступ страних обавештајних служби. Веома је значајно указати да су спољни неоружани облици угрожавања безбедности увек или скоро увек увод у оружане облике угрожавања безбедности. Циљ – задатак неоружаних спољних облика угрожавања безбедности је припрема „терена” за нпр. војну интервенцију или агресију на неку земљу која је мета насиља. Овај рад представља и упозорење како држави, тако и УН да се спољ-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ни неоружани облици угрожавања безбедности морају третираги адекватно опасности од њих. Системи безбедности држава морају изградити инструменте за правовремено препознавање агресивности и прикривеног насиља у деловању разних спољних служби и организација. Оваква спољна делатност мора бити инкриминисана како у законодавству држава, тако и у правним документима УН.

Кључне речи: угрожавање, војни притисак, претња, пропаганда, обавештајне службе

Спољни неоружани облици угрожавања капацитета система безбедности представљају изузетно опасну делатност од стране државе или држава које имају намеру да наруше систем безбедности друге државе. Спољни неоружани облици угрожавања безбедности државе представљају увод у оружане облике угрожавања безбедности. Јер, неоружани облици треба да припреме „терен“ како би оружана акција била што ефикаснија, тј. успешнија и краћа. Спољни неоружани облици угрожавања безбедности се огледају кроз: *војни притисак, претњу, офанзивно пропагандно деловање и агресивни наступ страних обавештајних служби.*

ВОЈНИ ПРИТИСАК - НЕОРУЖАНИ ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Војни притисак представља активност која је забрањена међународним ратним правом. Обично се примењује против државе која није у стању да се адекватно супротстави ономе ко врши војни притисак. *Војни притисак моћне државе примењују са више аспеката:* гомилање сопствених снага у близини државне територије према којој се врши притисак; спречавање модернизације оружаных снага државе која је мета притиска; разбијање војно индустријског комплекса те државе; повреда ваздушног, копненог и морског простора земље која је мета притиска у циљу њеног застрашивања и приморавања на уступке земљи која врши војни притисак. Војни притисак, дакле представља једно од средстава којим се испољава војна сила у међународним односима. Облици и манифестације војног притиска су и извођење већих војних вежби и маневара у близини границе; повећање војних ефектива, опремање и наоружање у знатно већим размерама него што је то потребно за одбрамбене сврхе; наглашена милитаризација друштва државе или држава које врше војни притисак; провокације и извођење инцидената на граници; исељавање пограничног становни-

штва и извођење фортификацијских радова; изградња војних база на туђим територијама и др. Ово је све у функцији демонстрације војне силе и често представља увод у војну агресију. Циљеви су различити и то: економско и војно исцрпљивање држава према којима се примењује, стварање психозе повећане ратне опасности, разградња политичке стабилности и кохезије државе која је мета војног притиска као и изазивање унутрашњих немира.¹⁾ У савременим условима војни притисак је елемент ратне доктрине великих сила, нарочито према независним и државама које нису у стању да примене *стратегију одвраћања и стратегију узвраћања* као меру за супротстављање војном притиску неке суседне државе или војне силе. Војни притисци су једностране, насилне и друге акције једне или више држава, изоловано или координирано, према другој држави, ради изнуђивања одређених уступака (економских, територијалних, политичких). *Војни притисци се могу вршити свим средствима*: војним, политичким, економским, дипломатским и другим и то посебно, комбиновано и истовремено. Дакле, војни притисак као увод у оружану агресију се испољава кроз: претњу нападом, демонстрацију оружаном силом у приграничним рејонима, повреде ваздушног простора, затварање граница и друго.²⁾

ПРЕТЊА КАО СПОЉНИ НЕОРУЖАНИ ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Претња миру (енгл. *threat to the peace*) представља облик спољног неоружаног угрожавања безбедности државе. Док се у прошлости сматрало да свака суверена држава има право за вођење рата (*jus ad bellum*), савремено међународно право забрањује не само започињање рата, већ и сваку употребу силе, па и саму претњу силом. У том светлу, претња је противна Повељи УН и правно недопустива. Уколико ипак дође до претње миру, повреде мира и акта агресије, Савет безбедности је на основу Главе VII Повеље УН овлашћен да утврди постојање такве претње, повреде, одн. агресије, те да одлучи које ће се мере предузети да би се одржали или васпоставили међународни мир и безбедност. У том циљу Савет може позвати заинтересоване стране да се повинују оним привременим мерама за које он сматра да су потребне или

1) *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 692-693.

2) Љубомир Стајић – Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 231.

пожељне, може одлучити да се примене одређене мере које не повлаче употребу оружане силе (прекид економских односа, железничких, поморских, ваздушних, поштанских, телеграфских, радиографских и других веза, прекид дипломатских односа), а када је то неопходно може предузети акцију ваздухопловним, поморским или копненим снагама, која је потребна ради одржавања или васпостављања међународног мира и безбедности.³⁾ Претњу у међународним односима (енгл. *threat in international relations*) спроводи држава или група држава а њена операционализација се препознаје по угрожености безбедности државе и њених грађана и нефункционисању државе која је мета напада. Претња може бити и резултат објективно насталих околности. Тако нпр. претња миру као резултат нагомиланих противуречности, претња опстанку човечанства због неке тешке болести, могуће космичке катастрофе и сл. Дакле, претњом се неко присиљава на послушност било уценом или силом. Наизглед безначајна претња може да буде опасна.⁴⁾ У Оксфордском енглеско-енглеском речнику претња се дефинише као намера да се нанесе штета или да се спроведе казна, као и назнака неког непожељног и непријатног догађаја (*something undesirable coming*).⁵⁾ Претња је у *Правној енциклопедији* објашњена као могућност доношења зла да би се, на тај начин, утицало на нечију слободу одлучивања. Потребно је, међутим, да постоји основ да се претња схвати као озбиљна и могућа.⁶⁾ Претња као могућност да се штета нанесе другом субјекту ако се не повинује захтеву претиоца као спољнополитичког средства, у суштини, дефинисана је у *Уцбенику Међународни односи*.⁷⁾ Претња је врста притиска са позиције силе којим супротна страна жели да се присили, застрашивањем и исцрпљивањем да учини одређене уступке.⁸⁾ Дакле, претње се изводе уз свесну намеру да се неком нанесе штета или неко зло с позиције силе. Претње су изразито негативне и прете да угрозе чак и опстанак одређеног објекта. При појмовном одређењу претњи треба узети у разматрање њен *интензитет* (сила деловања); *ширину утицаја на објект*, односно број и "густину" одређених об-

3) Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 846-847.

4) Живорад Ковачевић, *Српско-енглески фразеолошки речник*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 322.

5) *Concise Oxford Dictionary*, Ninth edition, Clarendon Press, Oxford, 1997, p. 1452.

6) *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1979, стр. 1101.

7) Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 298.

8) *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 444.

лика угрожавања. Претње су непосредни облици угрожавања објекта безбедности, чинилац кризе или неког сукоба, врста притиска којим жели да се укаже на могућност штете или неког зла са позиције силе да би се објекти претње присилили на одређене уступке. Претње имају јасне, предвидљиве и одређене облике угрожавања. Оне су увод у рат, економске санкције или терористичке нападе, и могу драстично нарушити капацитет система безбедности државе према којој су усмерене. Претња је коначни и најдиректнији део изазова и ризика.⁹⁾

ОФАНЗИВНО ПРОПАГАНДНО ДЕЛОВАЊЕ

Пропаганда је израз латинског порекла и потиче од глагола *propagare*, који у српском преводу значи: ширити, распростирати. Синоним за пропаганду је термин пропација, такође изведен из глагола *propagare*. Овај термин је установљен 1622. године. Наиме, то се доводи у везу са познатом уредбом папе Грегора XV, којом се установљава једна водећа папска установа за ширење католичке вере (*Congregatio de propaganda Fide*). Стварање водећег пропагандног тела католичке цркве 1622. године, почетак је настанка модерне пропаганде. Почетак деловања пропаганде у међународним односима управо је пропорционалан с хипотезама о историјском тренутку у коме су настали ти односи. У историјском смислу изучавање феномена пропаганде организовано почиње тек почетком XX века. Студије о пропаганди, које су започете почетком двадесетих година XX века и представљале су неку врсту претече социолошких студија о убеђивању. Имајући у виду растући развој и утицај масовних медија у то време, као што су штампа, филм, а затим и радио, врло брзо су уочени ефекти које пропаганда има на измени ставова и понашања људи који су подвргнути њеном утицају.¹⁰⁾

ДЕФИНИСАЊЕ ПРОПАГАНДЕ

Пропаганда је намерни и систематски покушај обликовања перцепције и манипулисања сазнањем и понашањем у циљу иза-

9) Дејан Орлић, „Појмовно одређење изазова, ризика и претњи у процесу преобликовања међународне безбедности”, *Војно дело*, Београд, бр. 3/2004, стр. 91.

10) Радослав Гађиновић, „Пропаганда у људском друштву”, *Војно дело*, Београд, пролеће 2012, стр. 47.

живања реаговања које је у интересу пропагандисте. Пропаганда је дакле, смишљено ширење идеја, без конкретне акције од стране појединца, група или институција наизглед без употребе грубе силе. Они који врше пропаганду настоје, у различитим доменима успоставити или учврстити своју доминацију на основу идеологија за коју тврде да јој припадају.

Пропагандна активност увек представља једну врсту изманипулисаних комуникација, унапред осмишљене и никако спонтане или случајне, са тачно одређеном сврхом и са циљем да врши утицај у складу са интересима пошиљаоца, односно креатора поруке.¹¹⁾ Италијански теоретичар Мито (*Mitto*) сматра да је „пропаганда исто што и техника социјалне пресије која тежи формирању психолошких или социјалних група са јединственом структуром, а преко афективних и менталних стања индивида.¹²⁾ Амерички публицист Л. Мартин одређује пропаганду као „системски покушај утицаја на људе помоћу средстава масовног деловања, с циљем утицаја на њихове мисли, а овим и на њихово понашање у интересима одређених група”.¹³⁾ Познати француски научник *Жак Елил* (*Jacques Ellul*) одређује пропаганду као „скуп метода којима се служи нека организована група како би психолошким манипулацијама навела масу или појединца, укључених у неку организацију, да узму активно или пасивно учешће у њиховој акцији”. „Без обзира на циљ и садржину, пропагандна активност представља плански организовано, смишљено ширење разноврсних политичких, привредних, културних, религиозних и других идеја, мишљења, података, ради утицаја на схватање и понашање људи.”¹⁴⁾ *Пропаганда као специфични облик друштвене комуникације може се дефинисати и као „системски покушај да се врши утицај на емоције, ставове, уверења и акције одређене циљне популације у сврху идеолошке, политичке или комерцијалне индоктринације”¹⁵⁾,*

11) Исто, стр. 21.

12) Љубомир Стајић – Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 237.

13) Исто.

14) Војислав Мићковић – Мате Оруч, *Југославија и инострана пропаганда*, Танјуг, 1971, стр. 7-8.

15) У свакодневном говору, индоктринација има пежоративан смисао. Ипак, бројни аутори, као што је Фројд, Фром, Адорно, Хоркхајмер, Бурдије, Расерон, и остали, доводе социјализацију до индоктринације, у смислу по коме друштво које путем свих својих главних институција од људи праве бића кротка и послушна. Оно што је битно рећи је да је социјализација сасвим уобичајена и неопходна, сваком људском бићу, али да су у њој ставке индоктринације, итекако присутне. Однос између социјализације и индоктринације, једна је од мера демократског духа сваког система. Тако да се индоктринација показује као скуп поступака помоћу којих се образују особе спремне да прихвате,

путем контролисане трансмисије једностраних порука преко масовних или директних канала медијске комуникације.”¹⁶⁾ Иако имају заједничких елемената, треба разликовати пропаганду од индоктринације. Индоктринација је дугорочни процес, којим се преко породице и школе настоји наметнути систем знања, морална начела и базични међуљудски односи повезани кохерентном идеологијом. То је идеологија која прихвата схватања по којим су оправдана сва средства само да би се постигао циљ.¹⁷⁾ Ова идеологија је у одређеним сегментима комплементарна са политичком индоктринацијом. Ђуро Шушњић, сматра да је *индоктринација* свако планско, систематско и контролисано ширење идеологије владајућих елита и група којим оне покривају, оправдавају и ојачавају своју друштвену моћ и политичку власт, како би младе генерације, преко васпитно–образовног система, усвојиле ту идеологију као властити систем интерпретације, орјентације и акције, не осећајући потребу за другачијим погледом на свет.¹⁸⁾ Међутим, *пропаганда*, делује на већ формиране личности кроз конкретне акције с позивањем на основно идеолошко теоријско одређење. Пропагандна активност може унутрашња и спољна. Спољна пропагандна активност је веома интензивна, стручно испланирана и циљно усмерена. Она делује против друге државе у циљу нарушавања њеног капацитета система безбедности. Њен основни циљ је утицај на јавно мњење друге државе како би се код већине грађана изазвао страх, зебња, дефетизам и смањила одлучност грађана за одбрану земље.

Пропаганда је дакле поступак који се првенствено заснива на убеђењу, као једном од суштинских средстава неке политике, која је усмерена према држави која је мета пропагандног деловања. Убеђивање је, дакле, средство помоћу којег се од убеђеног очекује став или понашање повољни по убеђивача на основу тога што су употребљени стварни или привидни аргументи. Стварни аргумент је став који је заједнички убеђивачу и ономе кога треба убедити.

као најнормалније, однос господар–роб, и да прихвате своју улогу у оквиру тих истих односа. Али не треба веровати да индоктринација потиче једино од оних који владају тим друштвом. Она је укоренења у законитим институцијама, али исто тако и у обичајима, језику, предрасудама „филозофији” свакодневног живота обичних људи. Читав свет узима учешћа у индоктринацији (Емил Влајки, *Бедници модернитета*, Филип Вишњић, Београд, 2012, стр. 245),

16) Nellson, A. Richard: „Sources for Archival Research on Film and Television Propaganda in the United States”, *Film History*, Vol. 3, 1989, USA, str. 333.

17) Љубомир Стајић – Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 238-239.

18) Ђуро Шушњић, „Индоктринација”, *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 399–405.

Пропаганда је дакле, поступак, а не средство. Поред убеђивања пропаганду најчешће карактерише *претња*, отворена или прикривена, која без обзира како се лансира са аспекта дугорочне анализе нарушава капацитет система безбедности државе према којој е усмерена. Исход пропагандног деловања мора обезбедити да објект пропаганде заузме жељени став и понаша се у складу са њим, тј. да му изгледа као да је он сам, својом вољом дошао до одговарајућег закључка. *Он је манипулисан до те мере да није у стању да сам закључује, макар и на основу погрешних претпоставки и под утицајем тежких предрасуда.* Од суштинских средстава пропаганда се користи и *обећањима*. Од објекта пропаганде не тражи се само да делује из убеђења или страха, него и у очекивању неке награде. Карактеристика за пропаганду, и оно што је одваја од осталих поступака који се претежно темеље на убеђивању, јесте њена мета, њен адресат. Пропаганда није често упућена владајућој елити државе којој је намењена, тј. оним који одлучују. Њени чиниоци тек треба да делују на њих. *Прави објект пропаганде је увек нека шира група, која није на власти, мањи или већи део становништва државе, или пак у одређеним ситуацијама цело становништво, са циљем да се исто усмери против државне власти којој је у суштини офанзивно пропагандно деловање споља и намењено.* У структури савремене пропаганде значајно место имају технике и садржаји пропагандног комуницирања. У ствари, адекватни садржај и разноврсне технике пропагирања неизоставне су компоненте сваке ефикасне пропагандне делатности. Комуникација, дакле, подразумева покушаје размене значења кроз процес симболичке интеракције између људских бића. Комуникација се често дефинише и као *”суштински животни процес размене кроз који људи креирају, усвајају, преносе и обрађују информацију”*.¹⁹⁾ Комуникација се гради око одређене размене информација која истовремено поседује намеравано и опажајно значење.²⁰⁾ За разлику од класичне комуникације, пропаганда жели да покрене појединца, односно

19) Garth, J, O Donell, V.: *Propaganda and Persuasion*, Penguin Books, 1998, USA, стр. 26.

20) У теорији се комуникација дефинише као процес у коме пошиљалац шаље поруку прилаоцу кроз одређени канал комуникације. Овај модел комуникације може бити остварен путем линеарних и трансакцијских модула комуникација. Једну од првих дефиниција комуникација установио је Аристотел, 333. године пре нове ере, када је комуникацију описао као процес у коме су *говорник, говор и публика* главне компоненте комуникационог чина. У новије време, линеарни модел комуникације развили су Шенон и Вивер 1949. године, у студији посвећеној електроници према њиховој дефиницији, главне компоненте основног комуникационог процеса представљају *извор поруке, порука, преносник, сигнал и прималац* порука. Њихова поставка основног комуникационог процеса се у теорији која се бави овом проблематиком, углавном уз одређене варијације, прихвата и данас као основна варијанта за дефинисање комуникације у најширем смислу (Дарко Тадић, *Пропаганда*, Spektrum Books, Београд, 2005, стр. 27).

масе да делују у жељеном правцу и то искључиво у себичном интересу пропагандисте. С обзиром да је то и њена основна сврха, она се у процесу обликовања и слања порука примаоцима не може ослањати на класичне начине комуникације који по својој дефиницији теже да буду објективни и неутрални.²¹⁾

Пракса показује да је за амбициозне акције потребно најпре јасно формулисати идеолошку основу као базу за пропагандно деловање. Њу треба операционализовати, тј. разбити на мањи број једноставно схватљивих идеја унутар којих ће се посебно назначити мањкавост актуелне ситуације где су могућа два објашњења: Ако се ради о намери да се свргне постојећа власт у држави која је мета офанзивне пропаганде споља, онда је главни пропагандна активност спољне офанзивне пропаганде компромитовање постојеће власти путем разних веома умешно смишљених интерпретација у којима има делић истине, а које се веома лако памте и грађанима изгледају на први поглед као истине, а ако се ради о власти, за коју се залаже спољна пропагандна активност, онда она наводи све успеле акције које су довеле или ће довести до наводно добре ситуације, где је још потребно учинити само тај напор да би се назначени проблем суштински решио. *У офанзивном психолошко – пропагандном деловању против државе споља, свака порука мора бити врло јасна и једноставна, мултидисциплинарно објашњена и бенигна. Свака реч се мора учинити крајње разумљивом, мада ће неке речи и изрази нужно трпети извесна померања смисла.* Предпропагандно деловање захтева и формирање извесног броја група чији ће чланови вршити агитацију појединих кључних идеја, и покушати активирати што већи број људи у различите акције. Степен нарушености капацитета система безбедности државе којој је пропаганда споља намењена у многome зависи од тога колико пропагандист познаје оне којима се обраћа. У тој активности врло је значајна припрема целокупног пропагандног материјала. Политиколошке и правне анализе ће показати да је у предвечерје агресије НАТО на СРЈ и током агресије вођена најгрубља пропаганда против грађана Србије.²²⁾

Пропаганда акција захтева операционализацију методологије пропагандног деловања по тачно утврђеном плану. Акције су врхунски планиране и координиране. То посебно важи за различита средства јавног информисања. Главни агитатори су одлучни,

21) Радослав Гађиновић, „Политичка пропаганда – ефикасно оружје у савременом рату”, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2011, стр. 153.

22) Радослав Гађиновић, *Угрожавања капацитета безбедности државе*, Филип Вишњић, Београд, 2013, стр. 328.

сигурни у наступу, интуитивни и довољно флексибилни. У пракси пропаганда може попримити разне облике који, на пример, могу бити засновани на главним комуникацијским средствима која се користе у обављању одређеног комуникацијског процеса. Ако се прихвати принцип да је пропаганда пре свега специфичан облик комуникације, онда се у том смислу пропаганда глобално може поделити на *активну* и *пасивну* пропаганду. Активна пропаганда је она врста комуникације која у себи садржи методе и технике директног позива на акцију, без обзира о којој врсти извора поруке је реч (политика, економија...). С друге стране, пасивну пропаганду представљају посебни друштвени и социолошки механизми као што су образовни систем, моралне и статусне вредности одређене заједнице, заједнички друштвени митови, политички и економски модули и опште важећа правила, групне норме и кодекси понашања усвојени од стране већине. Пасивна пропаганда је временски неограничена, спора, много префињена, и делује само на корене људског друштва. Активна и пасивна пропаганда делују у комплементарном односу и једна без друге не би могле да функционишу. У теорији су често присутне и поделе пропаганде на „црну”, „белу” и „сиву” пропаганду, поготово у контексту расправа о ратној пропаганди или неким варијантама психолошког ратовања. Термин „*бела*” пропаганда се обично употребљава када се говори о пропаганди која као извор својих порука користи јасно обележене изворе информација као што су, легалне радио и ТВ станице, односно новинске агенције и када се на први поглед чини да је пласирана порука истинита и заснована на објективним чињеницама. „*Црна*” пропаганда је појам који се, углавном, употребљава против државе и њених институција у циљу компромитовања и нарушавања система безбедности државе и њених грађана када се пропаганда повезује са лажним изворима информација, разним врстама искривљавања и „прилагођавања” истине и постојећих чињеница, као и ширењем измишљених вести и обмана. Ова пропаганда често представља „велику лаж” укључујући све врсте креативних лукавства у постизању жељеног циља. „*Сива*” пропаганда, као и неки облици искривљавања информација су прилично распрострањени феномени који се налазе негде између „црне” и „беле” пропаганде. „*Сива*” пропаганда се често назива и дезинформацијом и омиљено је средство у комуникацији коју практикује дипломатија, као и разне врсте институција и званичника који се налазе у компанијама, при државним институцијама као нека врста посредника у комуникацији и томе слично.²³⁾ *Ако се прихвати становиште да пропа-*

23) Дарко Тадић, *Пропаганда*, Spektrum Books, Београд, 2005, стр. 30-38.

ганда представља вештину и метод убеђивања људских група или појединаца – може се говорити да је настала пре међународних односа. То значи да је човек користио пропагандне поступке у међународним односима од њиховог настанка.

МЕТОДЕ ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНОГ ДЕЛОВАЊА

Методe психолошко-пропагандног деловања обухватају систем активности и изабране путеве и начине којима се утиче на свест и понашање људи ради постизања одређених циљева. Ове методе се могу класификовати у четири групе: *методе изазивања одређених емоционалних стања*; *методе засноване на форми садржаја*; *акционе методе и гласине*. *Методe изазивања одређених стања* су усмерена на стварање и изазивање одређених емоционалних стања која су праћена и карактеристичним облицима понашања. У оквиру ове групе најтипичније су следеће методе: метод стварања и подстицања мржње; метод застрашивања; метод изазивања носталгичних осећања и директни позив и наговарање за предају. *Метод стварања и изазивања мржње* као једна од базичних људских емоција усмерава се према неком конкретном објекту, условљавајући специфичан начин понашања. *Метод застрашивања* је усмерен на изазивање страха као специфичног и непријатног осећања који се испољава на рационално расуђивање и неконтролисано понашање. То осећање је резултат разноврсних опасности које се човеку предочавају у смислу угрожавања његовог телесног, психолошког и социјалног интегритета. Коришћење страха као психолошке основе за психолошко-пропагандне активности заснива се на сазнању да неконтролисани страх умањује критичност и самоиницијативу, способност за рационално и ангажовано понашање у борби. *Метод изазивања носталгичних осећања* се заснива на коришћењу емоције туге и жалости које се везују за губитак нечега што је за човеков живот посебно значајно и за што је он јаче осећајно везан. Обично најјача туга настаје услед одвајања од вољене особе, породице и уже социјалне средине. Примена ове методе има за циљ слабљење вољно-мотивационог елемента у човековој личности, што има директног одраза на његов борбени морал, склоност дезертерству и депресивном стању.²⁴⁾

24) Радослав Гађиновић, „Политичка пропаганда – ефикасно оружје у савременом рату”, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2011, стр. 159-160.

Метод директног позива и наговарања за предају је редован прагилац свих ратних сукоба у историји ратовања. За практичну реализацију метода позивања и наговарања на предају користе се гласно говорници и друга средства за психолошко-пропагандна дејства. Ова метода се назива и метода позивања на дезертерство, што значи да је веома упечатљива у процесу нарушавања капацитета безбедности државе против које је пропагандна активност усмерена.

Методе засноване на форми садржаја подразумевају се организоване активности које се остварују у дужем и континуираном периоду, са задатком да се утиче на мотивацију, односно формирање и мењање ставова масе. У оквиру ње могуће је, као посебне, издвојити следеће методе: метод понављања садржаја; метод упрошћавања садржаја, метод наглашавања елемената садржаја информација, метод искривљавања елемената садржаја и метод измишљања елемената садржаја.

Акционе методе се односе на примену конкретних и карактеристичних поступака а које су непосредно везане за коришћење ратне технике уврштавају се у групу тзв. акционих, односно посредних метода, тј. метода индиректног психолошко-пропагандног деловања. Резултати њихове примене видљиви су посредно, након одређених акција оперативних јединица у отпочињању агресије. Типични представници те групе јесу следеће методе; *извођење препадних акција и коришћење ратних заробљеника.*²⁵⁾

Гласине су неистине или полуистине које се преносе најједноставнијим путем: „од уха до уха”, „у поверењу”, „у четири ока”. ...праћене познатим рефреном „јесте ли чули...”, „знате ли да...”, „рећи ћу вам али да никоме не кажете”, *лице на грудву снега отиснуту низ планину, која котрљајући се постаје лавина.* Због тога су оне не само посебна врста пропагандних порука, већ и посебна пропагандна метода. Њихова ефикасност се темељи на психолошкој законитости да човек увек испољава велику заинтересованост за оно што му се „саопштава у поверењу”, и што се у њему јавља потреба да то, као значајно, саопшти блиским особама. Уколико је ситуација неизвесна, драматичнија, уколико садржи више опасности, утолико та психолошка законитост долази више до изражаја. Производњи гласина веома погодује драматичност ратних збивања. Основни мотиви за настанак гласина су страх, нада, мржња и радозналост. Сходно томе предмет гласина су истакнуте личности и важни догађаји. Центри за производњу гласина преду-

---

25) Исто, стр. 161.

зимају све потребне мере да би правремено откривали осетљиве тачке, а стручњаци из понуђених података извлаче закључке, утврђују главне теме и контролишу гласине. Посебно се води рачуна о ефекту деловања на психу човека. Може се издвојити више врста гласине, као нпр. гласине *застрашивања, подривања, спонтане и организоване гласине*. Јозеф Гебелс, најпознатији министар пропаганде у историји, лично је смишљао обмањивачке гласине и на „лукав” начин их протурео у јавност. Познат је његов трик са скором „инвазијом Британије”, а радило се о ужурбаним припремама за напад на СССР. Дакле, психолошко-пропагандни производ који на људску психу делује као маљ зове се гласина, оне се деле на *гласине страха; гласине не-извесности; гласине мржње; обмањивачке гласине; гласине жеља; сањалачке (носталгичне) гласине; гласине радозналости; гласине бојазни и стрепње и Гласине о натприродним чудима*.²⁶⁾

АГРЕСИВНИ НАСТУП СТРАНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ

Обавештајна служба је посебна организација државних органа, чија се делатност огледа у прикупљању и изучавању података о другим државама. Обухвата све структуре друштва и све друштвене активности (политичке, економске, војне научно-техничке и друге) државе према којој је усмерена.²⁷⁾

Обавештајне активности представљају неодвојиви део политике и на ту чињеницу први је указао *Николо Макијавели* (1468 – 1527), који је отворио нову епоху теоријско-политичке мисли створивши тиме услове за експанзију ове делатности.²⁸⁾ *Дакле, обавештајна служба је друштвено историјска и класно условљена специјализована организација која у оквиру свог делокруга рада спроводи тајне обавештајне, контраобавештајне и субверзивне садржаје према виталним интересима противника, користећи при томе специфичне методе и средства, са циљем остваривања одређених политичких интереса и заштите унутрашње и спољне безбедности*.²⁹⁾

26) Дарко Тадић, *Пропаганда*, Spektrum Books, Београд, 2005, стр. 30-38; *Народна армија*, 16. 1. 1992.

27) *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981. стр. 336.

28) Исто., стр. 90.

29) Андреја Савић, *Увод у државну безбедност*, Виша школа унутрашњих послова Београд, 2002. стр. 42.

Термин *обавештајна служба* у свакодневној употреби има двојако значење: под њим се подразумева делатност усмерена на прикупљање посебно чуваних података о институцијама других земаља или сопственим унутрашњим противницима који делују тајно и то је посебна државна организација која такве податке прикупља. Према томе, садржај термина обавештајна служба се подједнако односи на делатност и организацију која се њоме бави, чинећи тако њихово јединство. Израз „служба” означава и групу људи који врше неке послове у име заједнице, односно синоним је за организацију као виши степен учвршћивања власти, а тиме и заједнице.³⁰⁾

Први писани извор о обавештајној активности сеже око 4 000 година уназад, будући да су археолози, откопавајући остатке града државе Мари на реци Еуфрат (данашња источна Обавештајна служба се данас дефинише као специјализована, релативно самостална институција државног апарата, овлашћена да легалним, али и тајним средствима и методама, прикупља значајне обавештајне податке и информације о другим државама или њеним институцијама и могућим унутрашњим противницима сопствене државе, потребне за вођење политике земље и предузимање других поступака у миру и у рату и да сопственом активношћу, самостално или у сарадњи са другим државним органима, спроводи део државних политичких циљева земље. Из појма обавештајна служба, проистиче да су: обавештајне службе државне организације и да су саставни део државне управе; обавештајном службом руководи најужи политички врх земље (шеф државе, свет министара, комисија парламента и др.); да су релативно самосталне у односу на друге структуре државног апарата; да легалним, али и тајним средствима и методама, прикупљају потребне податке и да су законом овлашћене за реализацију своје делатности. Обавештајне службе великих сила имају искључиво офанзивни карактер. Настана и уобличавање обавештајне службе посебно је убрзало често вођење ратова међу државама. Показало се да без доброг познавања противника нема ни успеха у борби. У почетку су податке прикупљале уходе и извиђачи, непосредно пре почетка и у току дејстава, али то није могло да задовољи потребе командовања. Све сложенији односи међу државама наметнули су потребу за ширим информацијама о другим земљама, па је то допринело да се те делатности прошире и на друге сегменте друштва.³¹⁾

30) Савић А. и др., *Основи државне безбедности*, МУП Републике Србије, 1998. стр. 43.

31) Родић, Стеван, *Обавештајна служба као друштвено-политичка категорија*, Београд: ССУП, 1969, стр. 76; Левков, Миливоје *Шпијунажа према међународном праву са освр-*

Отпор угњетене и експлоатисане класе владајућој, од самог почетка је укључивао примену тајних завереничких метода борбе. То је захтевало потребу да се у оквиру државног апарата створи специфична организација која би у земљи открила такве опасне делатности. У каснијим периодима утицаји спољних и унутрашњих чинилаца, довели су до убрзаног развоја и јачања обавештајне функције државног апарата.

Развој обавештајне службе текао је упоредо са развојем и усавршавањем државног апарата. У почетку је то била повремени функција, коју су према указаној потреби (рат, унутрашње побуне и сл.), обављале избране поверљиве личности. Међутим, стварањем централизованих држава, у доба апсолутистичких монархија, обавештајна служба израста од повремени у сталну системску делатност одређених државних органа. *Обавештајна делатност, дакле, представља скуп планских, организованих и непрекидних мера и поступака које предузимају њени носиоци, ради остваривања увида у стање, могућности и намере појединих држава и појава које су објект обавештајног истраживања, како би се на основу тих сазнања предузимале одговарајуће активности на политичком, економском и војном плану.*³²⁾

Прикупљање података о другим државама је веома сложен посао, јер су ти подаци најчешће добро чувани и заштићени као тајна. Да би те податке прикупиле обавештајне службе су принуђене да се користе разноврсним тајним средствима и методама. Оне делују агресивно како би извршиле тајни продор на туђу територију и са њих створили сигурне и поуздане изворе информација, угрожавајући својим, агресивним наступом и понашањем безбедност драге и њених грађана. Обавештајна делатност се одвија кроз обавештајни поступак (циклус), који обухвата: планирање и организовање; прикупљање података; обраду података и процену и достављање и коришћење података. Обавештајном делатношћу се најшире и најинтензивније баве велике силе и та је делатност у функцији њихове хегемоније.³³⁾

Обавештајну делатност земаља таквог опредељења и деловања у међународним односима карактеришу бројне специфично-

---

том на праксу држава после II светског рата (докторска дисертација), Београд, издање аутора, 1965, стр. 76.

32) Савић, Андреја, *Увод у државну безбедност*, Београд: ВШУП, 2000, стр. 42-43; Делић, Милан, „Појмовно одређење обавештајне активности и обавештајне службе,„ *Безбедност*, год. 39, бр. 1/1997, стр. 111-128.

33) Радослав Гаџиновић, *Угрожавање капацитета безбедности државе*, Филип Вишњић, Београд, 2013, стр. 341,

сти, а најзначајније су³⁴⁾: не постоје квалитативна и квантитативна ограничења у прибављању информација, нити у погледу бројности одговарајућег кадра, техничких и финансијских могућности и употребљеног времена; незамисливо је одустајање од прибављања неке неопходне информације само зато што се до ње не може доћи на дозвољен, легалан, начин; обавештајна делатност се првенствено спроводи уз помоћ људи, односно нема обавештајне делатности без квалитетне агентурне мреже; резултати обавештајне делатности треба да омогуће да се продре у противников начин размишљања, да се утиче на његове одлуке, да се идентификује и да се продре у његов обавештајно-безбедносни систем и обавештајна делатност се не може посматрати одвојено од политике, односно она треба да омогући влади да према противнику води спољну политику на граници између дипломатских поступака и отворене интервенције.

Наведене специфичности токова обавештајне делатности, осим што указују на непрекидност обавештајног циклуса (планирање и организовање, прикупљање, обрада и коришћење података), разоткривају субверзивну улогу државе у односу на земље и народе према којима има хегемонистичке и друге циљеве и интересе.

Најгрубљи метод деловања страних обавештајних служби је „Субверзивна делатност” која је усмерена на мењање стања у другим земљама. То се испољава у различитим облицима субверзивног деловања, а има за циљ да се ојачају сопствене политичке и друге позиције у земљама за које су заинтересоване. До јачања сопственог утицаја у другим земљама може се доћи на два начина: пружањем разноврсне подршке угроженим режимима чија им политика одговара и тајним организовањем преврата ради довођења на власт политичких истомишљеника. Овај облик деловања обавештајних служби нарочито је дошао до изражаја у периоду после Другог светског рата и још траје и саставни је део политике водећих светских сила. Ова активност садржи: стварање и обезбеђивање политичких и других позиција у другим државама, уз настојање да се паралише утицај неке треће државе; окупљање и организовање политичке и друге емиграције страних земаља, усмеравање и подстрекивање те емиграције на непријатељско деловање и, евентуално, на ратна дејства против њихове матичне домовине; спровођење разноврсних диверзија и саботажа, срачунатих на наношење немира и несигурности у тој држави као и слабљење одбрамбених

34) Мијалковски М., „Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима”, *Војно дело*, бр. 45/95, стр. 79-80.

и других потенцијала супротне стране и формирање, организовање, опремање и обучавање одређених снага намењених за субверзивна дејства на територијама других земаља и њихово припремање за употребу у миру и у рату.³⁵⁾

МЕТОДЕ СУБВЕРЗИВНОГ ДЕЛОВАЊА ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ

Обавештајне службе водећих сила настоје да на основу обавештајних података изврше и задатке на плану превратничког деловања у другој земљи. Део послова превратничког деловања извршава обавештајна служба, а у неким случајевима је и непосредни извршилац. Она је, свакако, основна карика од које зависи начин припремања и организовања тог деловања. Методе које обавештајна служба примењује при извршавању ових задатака имају висок степен тајности и бруталности. *Методе субверзивног деловања спроводе се кроз изазивање и коришћење криза; субверзивну пропаганду; тероризам; саботаже; диверзије, употребу специјализованих снага и насилни преврат.*

Изазивање и коришћење криза је таква метода где обавештајне службе настоје да вештачки створе или искористе постојећу кризну ситуацију у другим земљама према којој се врши субверзивна делатност. Коначни резултат коришћења криза у некој земљи може бити државни удар или прелазак на специјализоване активности. У случају државног удара, страна обавештајна служба, настоји да се инфилтрира у оружане снаге дотичне земље, снаге безбедности, снаге утицајних политичких организација, државне органе и слично, како би се чин државног удара извео у што краћем року и без великих потреса и компликација.

Субверзивна пропаганда као метода рада обавештајне службе садржи пропаганду и демонстрацију силе. У овој методи обавештајне службе планирају акције које су веома смишљене, али нејасне за велики број људи нападнуте земље. Ова метода се испољава у ситуацији када се вешто протурају одабране информације, вести, саопштења и гласине; организују разне дебате, скупови, конференције са политичким истомишљеницима растурају се разни часописи, новине, билтени и филмови непријатељске садржине; утиче се на садржај појединих информација и публикација које се преносе у јавност, при чему се користе позиције у средствима

35) Радослав Гађиновић, *Угрожавање капацитета безбедности државе*, Филип Вишњић, Београд, 2013, стр. 351.

јавног информисања и иницирају одређене акције претњом силе (покрети оружаних снага према државној граници, извођење вежби и маневара, повреда државне границе, ваздушног простора) и слично. Основни циљ примене ове методе јесте да се изазове неповерење и пометња код грађана и дочара утисак масовног незадовољства. *Тероризам* се као метода обавештајне службе примењује у ситуацији кад руководиоци обавештајне службе оцене да ће на тај начин постићи одређене резултате. *Саботажа* се као метода најчешће примењује у привредним делатностима других земаља, тј. када је циљ обавештајних служби да се део економског система земље или државне делатности доведе до поремећаја или распада. Саботажа се, обично, манифестује у: неизвршењу планираних радњи на време; успоравању неког процеса (производње, саобраћаја и сл.) и nanoшења губитка и развијања неповерења обављању унапред предвиђених радњи у намери да се посредним начином нанесе штета, унесе забуна и слично.³⁶⁾

Специјализоване снаге обавештајне службе користе када се за то стекну повољни међународни, посебно унутрашњи услови у земљи која се напада. Ова метода је најекстремнија у подривачкој делатности и увод је у војну интервенцију. До употребе специјализованих снага долази када је унутрашње стање земље до краја нестабилно (опште незадовољство народа, социјални немири, масовне демонстрације, побуна и сл.) и има изгледа за успех.³⁷⁾

Насилни преврат као замена једне владајуће гарнитуре другом, представља крајни циљ превратничке делатности обавештајне службе. Ова метода се јавља као резултат систематске примене свих наведених метода унутрашњег подривања, иако то не мора да буде пракса. Има случајева да се, посредством утицајних и амбициозних „политичких пријатеља” и њиховим тајним организовањем и вештим руковођењем, пуч или државни удар изведу брзо, изненадно, једноставно и шира јавност стави пред свршен чин. Ова метода се може реализовати у оним земљама где је ситуација крајње нестабилна, а постојећи режим није учврстио власт.³⁸⁾

36) Радослав Гаџиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 284-285; Бајагић, М. *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр. 45-51; Hoover, Herbert, *Commission on Organization of the Executive Branch of the Government: Intelligence Activities*, Report to Congress, June, 1955, p. 26. In: Ransom, Harry Howe, *Central Intelligence and National Security*, Harvard University Press, Cambridge, 1959, p. 6.

37) Радослав Гаџиновић, *Угрожавање капацитета безбедности државе*, Филип Вишњић, Београд, 2013, стр. 354.

38) *Dictionary of United States Military Terms for Joint Usage*, Washington D.C.: Department of the Army, Navy, and Air Force, May 1955, p. 53; Pinkerton, Roy H., „The Role of Intelligence in Policymaking,” *Military Review*, Vol. XLVI, No. 7, July 1996, p. 41.

Radoslav Gacinovic

**EXTERNAL NON-ARMED FORMS
OF IMPERILMENT OF THE
STATE SECURITY CAPACITY**

Summary

This paper is an attempt of author of the paper primarily to classify and then to define non-armed external forms of imperilment of the state security capacity and also to underline imperilment for integral security of the state that is coming from a seemingly innocent activity of certain external groups and organizations. The author of the paper argues that non-armed forms of imperilment of the state security capacity are primarily military pressure, threat, offensive propaganda activities and aggressive performance of foreign intelligence services. It is very important to underline also that the external non-armed forms of imperilment are always or almost always a prelude to emergence of armed forms of imperilment of security. Objective – task of the non-armed external forms of imperilment of security is preparation of „the field” for, for example, a military intervention or aggression on some state which is target of the violence. This paper is also a warning to the states as well as to the United Nations that the external non-armed forms of imperilment of security must be treated in accord with the imperilment coming from them. The systems of security of states must build up instruments for early recognition of aggressiveness and covert violence in activity of various external services and organizations. Such external activity must be incriminated by both the State legislation and legal documents of the United Nations.

Key Words: imperilment, military pressure, threat, propaganda, intelligence services

ЛИТЕРАТУРА

Аврамов С., *Безбедност у 21. веку – Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*, Зборник радова, Институт ратне вештине, Београд, 2001.

Аврамов, С., „Регуларна армија и побуњеници”, *Војно дело*, 4/1999, Београд.

Turner, Michael A., „Issues in Evaluating U.S. Intelligence,” *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 5, No. 3 (Fall 1991), p. 275; Warner, Michael, „Wanted: A Definition of Intelligence,” *Studies in Intelligence*, Vol. 46 No. 3 (2002).

- Бајагић, М., *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
- Barbara F. Walter, *Committing to Peace: The Successful Settlement of Civil Wars*, Princeton University Press, 2002.
- Buzan, Barry, *People State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (second edition), Pearson Longman, London, 1991.
- Вукчевић Дејана, „Дијалектичка равнотежа институционалног система ЕУ у области спољног представљања: фикција или реалност?“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2012.
- Gozze-Gučetić, В., „Међународноправна заштита учесника у унутрашњем оружаном сукобу“, *Анали Правног факултета у Београду*, јануар-јун 1972.
- Голенкова, З.Т., „Социјалне неједнакости и социјални конфликти“, *Зборник: Социјални конфликти у земљама транзиције*, Институт друштвених наука и др., Београд, 1996.
- Гађиновић Р., *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Евро-Giunti, Београд, 2010.
- Гађиновић Р., „Политичка пропаганда - ефикасно оружје у савременом рату“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2011.
- Гађиновић Р., „Демократија и безбедност у националној држави“, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2010.
- Гађиновић, Р., „Друштвена суштина рата“, *Политичка ревија*, Београд, бр. 4/2009.
- Goddis John Lewis, *Surprise, Security, and the American Experience*, Harvard University Press, Cambridge, 2004.
- Gibbs David N., *First do no Harm*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009.
- Wood Elisabeth Jean „Civil Wars: What We Don't Know“, *Global Governance*, Vol. 9, 2003.
- Кривокапић Б., *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010.
- King Gary, Murray Christopher J.I., „Rethinking human security“, *Political Science Quarterly*, Vol. 116, No. 4 (Winter 2001).
- Sidel Victor W., Levy Barry S., „Security and public health“, *Social Justice*, Vol. 29, No. 3 (Fall 2002).
- Stathis Kalyvas, „New and 'Old' Civil Wars: A Valid Distinction?“, *World Politics*, 54, no. 1 (2001).
- Смит А., *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998.
- Стојадиновић Миша, „Демократија у XXI веку“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2010.
- Трипковић, М., „Етнички сукоби у мултикултурним друштвима и (не)могућности њиховог предупредивања“, *Социолошки преглед*, Београд, бр. 2/2005.
- Coser Louis, *Functions of Social Conflict*, The Free Press, New York, Cohtier-Macmillian Ltd, London, 1996.

Resume

External non-armed forms of imperilment of security are military pressure, threat, offensive propaganda activity and aggressive performance of foreign intelligence services. Imperilment is a form of concretized imperilment for certain parts and subjects of society by substantially predictable forces against which it is possible to undertake active and passive measures of security and prevention and actual protection and measures of accompanying (post)-protection. In human society imperilment (threat) as an activity and imperilment (vulnerability) as situation are dominant forms of imperilment and their origins are in society and so activity of one group of subjects is directed against another group of people with a certain objective. For purpose of prevention of imperilment of society there are formed systems of protection against the imperilment or there are formed systems of security. All modern systems of security, regardless of the way and objective of their organization, are a form of organization of society for purpose of protection of its vital interests and values. Their organization begins by two basic questions: from who and from what it is necessary to protect society and in which way it is necessary to direct subjects of security system for purpose of accomplishing a basic objective of existence of society. A basic linguistic expression „imperilment of security” encompasses meaning of a premise that in logical sense is not a statement, because it does not express a value judgment (as it does not deny the occurrence of security threat, neither it confirms it, but it only implies the possibility of events.) Each state that cares about its own security and image worldwide does build up a security system which is capable of early recognition and prevention of all forms of imperilment of its integral security. Hence, this term „imperilment of security” has a logical – lexical meaning in the expression as to „threaten somebody by danger”, that is, „to bring somebody into a state of existential uncertainty” or „to bring into uncertainty something that someone has got and has achieved and which is a valuable and protected matter (welfare)”. Imperilment of security can be done in technical-physical sense (security in a working place, security in the traffic, etc.), but also in spiritual, moral, cultural and every other sense. Various forms of imperilment of society and its values have been emerging since the beginning of society. Throughout history all societies have been exposed to their imperilment in various forms and ranges. In the beginning their survival had been imperiled, and then followed imperilment of their socio-economic and cultural development. Therefore it is necessary to underline that there is no consensus over definition of the notion „imperilment”, because the notion has been theoretically explained and in use in practice in various

different ways. Therefore regarding majority of definitions of the notion of imperilment it is possible to find certain objections, as they are a consequence of generalizations for purpose of simple determination (definition) of substance of this notion. In regard to this, the notions may have different levels of generalization, which certainly depends of the purpose for its definition (theoretical, practical, educational, etc.)

---

* Овај рад је примљен 05. фебруара 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 04. марта 2013. године.